

MÓDSZERTANI JAVASLATOK NÉHÁNY TULAJDONNÉVFAJTA HELYESÍRÁSÁNAK TANÍTÁSÁHOZ

A köz- és a felsőoktatásban a helyesírással foglalkozó tanárok és diákok közös véleménye, hogy a magyar helyesírásban a különírás-egybeírás, valamint a tulajdonnévírás kérdései a legszerteágazóbbak, a legnehezebbek. Nem egyszerű tanítani őket, de elsajátítani sem. Az 1. osztálytól az érettségiig nemcsak a magyar nyelvtan tananyagában vannak jelen, hanem más tantárgyakban is: a földrajzban, a történelemben, a művészet- és a zenetörténetben, de a matematikában is.

A 4. osztály végére tanulóink a felismerés szintjén képesek megkülönböztetni egymástól pl. a személy-, az állat- és a földrajzi neveket vagy épp az intézmények elnevezéseit (saját iskolájuk és a szülők munkahelyének a nevét, a településük polgármesteri hivatalának, könyvtárának, vendéglátó-ipari egységeinek, boltjainak stb. hivatalos cégnevét).

Ha felvetődik netán ilyen kérdés a nyelvtanórán, hogy 6. osztályban több héten keresztül miért kell behatóan tanulmányozni ezt a szófaji alkategóriát, Hajdú Mihály találó soraival válaszolhatunk motivációként: „Bárhol vagyunk a világban, mindenütt találkozunk tulajdonnevekkel. Bármerre megyünk, bármerre nézünk, ott vannak, beléjük botlunk, halljuk, használjuk, látjuk őket, életünket átszövik, gondolatainkba behatolnak, minden cselekedetünket követik.” (Hajdú 2003: 9)

Próbáljunk tehát úgy hozzákezdeni a kompetenciafejlesztéshez, hogy témánk ne csupán elsajátítandó lecke legyen, hanem mindenki számára fontos, műveltségbeli ismeretanyag, mely megkönnyíti eligazodásunkat a világban. Bizonyítsuk be, hogy egy postai boríték megcímezése mennyi helyesírási buktatót rejt magában, márpedig ezzel a feladattal néhányszor – még az SMS-ek és az e-mailek világában is – találkozunk valamennyien. Említsük meg továbbá azt is, hogy a szakemberek eddig nem találtak a világon sehol olyan nyelvet, melyben ne lett volna tulajdonnév.

Mivel a fiatalok 6. osztályban már tanulnak valamilyen idegen nyelvet, tanulságos házi feladat az általuk tanulmányozandó angol, német stb. tulajdonnevek összegyűjtése, bemutatása, valamint írásuk összehasonlítása a magyar megfelelővel.

A szófaj fontosságát mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a tulajdonnév nemcsak a nyelvtudomány tárgya, hanem más, rokon tudományterületeken is felbukkan (pl. irodalomtudomány, néprajz, történelem, földrajztudomány, archeológia, hittudomány).

Az akadémiai helyesírási szabályzat 11. kiadása – az előzőekhez hasonlóan – szintén külön fejezetben taglalja a tulajdonnévírás összetett kérdéskörét (154–201. szabálypont, de a továbbiakban a 207–222. pont is az idegen személy- és földrajzi nevek jelölését mutatja be). Mindezen passzusok terjedelmi okok miatt nem érintik a témához kapcsolódó összes fő- és részkérdést. Ezért vált szükségessé újabb szakkönyvek megjelentetése.

A mindannyiunk által kisebb vagy nagyobb mértékben használt földrajzinév-anyag például igen gazdag és bonyolult, változatos. Két akadémiai testület, a Magyar Nyelvi Bizottság, valamint a Földrajzinév-bizottság közös munkájának eredménye A földrajzi nevek helyesírása című, hiányt pótló kötet, mely szakszerűen, számos szabállyal és bőséges példaanyaggal ad eligazítást.

Napjainkban szemtanúi lehetünk annak a jelenségnek, hogy a tulajdonnevek körében újabbnál újabb alakulatok kerülnek elő nagy kezdőbetűkkel, mutatván, kiemelkedtek a köznevek világából. Ilyenek a különféle értékpapírok, kötvények elnevezései, a tévé- és rádióműsorok címe, új ünnepek, események, rendezvények, szakmai programok neve stb. Az intézménynév-állománynak (köztük a szép számú alapítványneveknek) az utóbbi évtizedekben tapasztalható mennyiségi gyarapodása és a – nyelvben is egyre erősödő – rövidítési tendencia miatt látványosan megszorodott a mozaikszók száma. Tudvalévő, hogy a 11. kiadás differenciált azzal, hogy a betűszókat és a szóösszevonásokat elválasztotta egymástól. Ezért az írásmódjuk is eltérő: *MDF* – *Mahart*. Ha nem ismerjük az ilyen rövidebb alakoknak a szabályos tulajdonnévi elnevezését, nehéz a helyesírásukról véleményt mondanunk.

Az Osiris Kiadó jóvoltából Gyurgyák János megszerkesztette a Rövidítésszótár című kötetet, melyben több ezer magyar és külföldi intézménynév rövidített változatát ismerhetjük meg a teljes alakkal együtt. Ennek ellenére a mindennapi írásgyakorlatban nagy keveredésnek vagyunk szemtanúi. Grammatikai és helyesírási ismeretek híján nem könnyű a megkülönböztetés, különösen amiatt, mert időnként elfogadható a *MAHART*, a *MALÉV* és társai, azaz a szóösszevonások csupa nagybetűs írása. Ez utóbbit a helyesírási szabályzat ún. kiemelt helyzetben megengedhetőnek tartja. Ma már a két típus összemosisodásának vélhetően ez is az egyik oka.

Felvetődhet a kérdés mindannyiunkban: miért oly nehéz megtanítani a tulajdonnévírást? Egyrészt azért, mert igen sok és sokféle név sorolandó a tulajdonnevek közé. Másrészt nem elegendő pusztán a helyesírásban való

jártasság, mindenképp szükség van grammatikai (alaktani, szófajtani stb.) tudásra is. A földrajzi nevek esetében földrajztudományi tájékozottság nélkül csak üres találgatás a *Dél-kínai-tenger*, az *Északi-sark*, a *New York-i* és számtalan más név leírása. Jelen esetben a helyesírás a saját szabályrendszerével a szaktudományi ismereteket egészíti ki, és így születik meg a minden szempontból elfogadható szószerkezet vagy szóösszetétel, az elemkezdő kis vagy nagy kezdőbetű.

A személynevek kapcsán számos műveltségbeli elem kerül elő. Ha kevésbé vagyunk jártasak – történelmi és egyéb ismeretek híján –, hogy egy adott korban milyen neves személyiségek éltek kortársként (zeneszerzők, természet- és társadalomtudósok, képzőművészek stb.), nehéz lesz a kialakítandó műveltségképet és a helyesírási szabályokat komplex módon összekapcsolni. Gondoljunk csak a régies betűkapcsolatot tartalmazó többitucatnyi személynévre.

Több alkalommal nehéz megállapítanunk egyes szavak, szókapcsolatok szófaji hovatartozását (pl. *minorita templom* – *Szent Antal-templom*, *vidámpark* – *Vidám Park*). A szófaji határkérdések gyakorta elbizonytalanítanak a kezdőbetűket illetően. A mondat jelentése viszont egyértelműen sugallja, hogy a *nap* – *Nap*, *egyenlítő* – *Egyenlítő*, *biblia* – *Biblia*, *hold* – *Hold*, *nyugat* – *Nyugat*, *országgyűlés* – *Országgyűlés*, *ház* – *Ház* ('parlament') szópárok tagjai közül melyik illeszthető a szöveggörnyezetbe. A névség tényét, itt is, mint máshol, a nagybetűvel érzékeltetjük.

További írásnehezítő tényező, hogy nemcsak a tulajdonnevek, hanem alkalomadtán a köznevek is lehetnek nagy kezdőbetűsek. Például a megszólításban udvariassági gesztusként: *Tisztelt Hölgyem! Tudta Ön ezt?* A kiemelt helyzetben lévő köznevek alkalmi nagybetűsítése táblákon, feliratokon, címkéken, könyvborítókön, indexben, órarendben, cégtáblán stb. szintén helyénvaló. Épp ezért rövidebb-hosszabb szövegekkel (hivatalos levél, hirdetések), feliratokkal szemléltessük és elemezzük az ilyen közneveket, továbbá indokoljuk a helyesírásukat. Hatásosak a kezdőbetűkkel történő kiegészítéses alkotó (produktív) gyakorlatok.

Több esetben nem egyszerű megállapítanunk a név terjedelmét, kiváltképp, ha például a földrajzi vagy az intézménynevek nem ismerősek, mivel nincs helyismeretünk. A kis kezdőbetűs jelzők (leginkább földrajzi névi származékok) emiatt többször hibásan nagybetűsödnek: *Békéscsabai Munkácsy Múzeum* a *békéscsabai Munkácsy Múzeum* helyett, az *Egri Gárdonyi Géza Színház* az *egri Gárdonyi Géza Színház* helyett. De itt említendő meg az ugyanilyen elmarasztalható *Fertő-tó*, *Bükk-hegység*, mivel ezekhez az egyelemű nevekhez a mellettük álló földrajzi köznévi értelmű szándékkal járulhat. A térképen is ezt találjuk: *Fertő*, *Bükk*. Helyesen tehát: *Fertő* (tó), *Bükk* (hegység).

Bármelyik tulajdonnévfajta helyesírását tanítjuk, mindig egy elemzési szempontsort tartunk szem előtt, mellyel a jellemzőket feltárjuk:

- Mit jelent a név?
- Melyik alkategóriába tartozik a tulajdonnevek rendszerében?
- Milyen a szerkezete: egyelemű vagy többelemű?
- Alaktanilag toldalék nélküli (alapalak) vagy toldalékos alak?
- Mi a toldalék: rag, jel, képző?
- Melyik szabály alapján, hogyan kell leírunk a tulajdonnevet?

Az alábbiakban kissé részletesebben, de nem a teljesség igényével tekintünk át a személy-, a földrajzi és az intézménynevek helyesírását.

A személynevek helyesírása

Meghatározandó fogalmak: családnév, keresztnév, magyar név, idegen műveltségből hozzánk került név, egyelemű név, többelemű név, régies betűkapcsolat, néma magán- és mássalhangzó, az alapforma visszaállíthatóságának elve.

Hajdú Mihály és más, névtannal foglalkozó szakember is azt javasolja, hogy mindenkor pontos szakkifejezésekkel éljünk. A mi nyelvünkben a személynév elemei:

- a családnév (*Kis, Kovács, Juhász, Pápai*)
- és a keresztnév (*Éva, Mária, István, László*). Ma már ne emlegessünk előnevet és utónevet.

A nevek vizsgálatakor elsőként az eredetet tárjuk fel, azaz magyar vagy idegen műveltségből hozzánk került névvel van-e dolgunk. A bemutatandó névanyagot gondosan válogassuk össze. Válasszunk ki egy időszakot a történelmünkéből, például a reformkort, a XIX. századot. Az akkor élt zeneszerzőket, politikusokat, művészeket, költőket, írókat sorakoztassuk fel lehetőleg a fényképük bemutatásával együtt.

Kérdéseink lehetnek:

Kivel találkozhatott Kossuth Lajos az 1800-as évek elején Pest-Budán? Mít tud Széchenyi Istvánról és Széchenyi Ferencről? Ki tervezte a Széchenyi lánchidat? Kik tartoztak a márciusi ifjak közé? Sorolja fel az aradi vértanúk nevét! Kik voltak a kor leghíresebb költői, írói? Ki zenésítette meg a Himnusz, és ki a Szózatot? Milyen történelmi témájú festmények születtek meg

a XIX. században? Kiket sorolunk a romantikus zeneszerzők közé? Milyen híres épületeket ismer, melyek ebben az időszakban épültek? Kik a kor nagy építészei?

A kérdéseinkhez kapcsolódva híres, szemet gyönyörködtető képeket, posztereket, könyvborítókat, reprodukciókat, diákat, CD-t stb. használhatunk szemléltetésként, hogy vizuális élmény is fűződjék a szabályokhoz.

Ettől eltérő az a feladat, melyben mi adunk meg neveket, és el kell döntenie az osztálynak, hogy a XIX. század első vagy a második felében éltek-e az emlegetett alkotók. A nevek lehetővé teszik, hogy egy társadalmi metszetet adjunk, és eddig általuk nem ismert híres személyiségekhez kerüljenek közelebb a tanítványok. A zenetörténet tanulmányozása kapcsán nemcsak magyar, hanem idegen személynevek is ismerőssé válnak (Beethoven, Chopin, Schubert és a romantika többi kiválósága).

Fontos feladatunk: a bonyolultabb helyesírású neveket figyeltessük meg és ejtessük is ki. Képessé kell tennünk tanulóinkat, hogy fel tudják ismerni a régies betűkapcsolatokat a családnévben, valamint az írott és az ejtett hangsort össze tudják kapcsolni (pl. *Batthyány*, *Dessewffy*, *Thököly*). A szótő, azaz a név elválasztása függőleges vonallal a toldaléktól (az alaktani elemzés) elmaradhatatlan. Ahhoz, hogy a diákok helyesen tudjanak toldalékolni, a szó elemeit (a szótövet és a toldalékot) világosan kell látniuk.

A toldalékolás lényegét, a főbb szabályokat a példák jól tükrözik.

Magyar személynevek

régies betűkapcsolat (pl. *ts*, *th*, *cz*, *y*)



a kiejtett ragot közvetlenül kapcsoljuk az egyelemű névhez

(*Babits*hoz, *Kossuth*tal, *Kazinczy*val)

Idegen személynevek

néma magánhangzó és mássalhangzó



a kiejtett toldalékot (rag, jel képző) kötőjellel kapcsoljuk a névhez

(*Shakespeare-rel*, *Monet-t*, *Molière-rel*)

Toldalékolás

Raggal

Babitsot, *Kossuthot*

Shakespeare-t, *Monet*

Jellel

Babitsok, Kossuthok
Babitsé, Kossuthé

Shakespeare-ek
Shakespeare-é, Dumas-é

Képzővel (-i, -s)

babitsi, kossuthos
Babits Mihály-i
Kossuth Lajos-os

shakespeare-i, dumas-s
William Shakespeare-i
Alexandre Dumas-s

Emeljük ki és magyarázzuk el külön, hogy a magyar személynevekben mely esetekben tehetünk kötőjelet. Típushibaként él ugyanis még a felnőttekben is, hogy a régies betűkapcsolathoz, szinte automatikusan kötőjellel írják a toldalékot: *Kossuth-hoz, Thököly-vel*. Pedig kötőjellel csak az alábbi esetekben kapcsoljuk a toldalékot a névhez:

1. *Papp-pal, Kiss-sel, Veress-sel;*
2. *Eötvös-féle, Kossuth-szerű;*
3. *Eötvös József-i, Móricz Zsigmond-os.*

A mindennapi nyelvhasználatban a személynevekhez nemcsak különféle toldalékokat, hanem közneveket is gyakorta kapcsolunk. Felmerül a kérdés: a nyelvtani viszony miatt mikor választhatjuk az egybeírást, és mikor jobb a különírás, mert példánk szó szerkezet? Ha alárendelő jelöletlen birtokos jelzős vagy határozós, esetleg jelentéstömörítő összetételeket kell megmutatnunk, csak az egybeírással, pontosabban annak egyik válfajával, a kötőjellel történő tagolással élhetünk. Ha viszont a név minőségjelzős szerepű, a különírásnál kell maradnunk.

Táblázatba foglaltunk néhány gyakoribb típust.

Személynév és köznév kapcsolata

Kötőjellel írt összetétel

Különírt szó szerkezet

Gárdonyi-ház, Gárdonyi-regény,
Gárdonyi-hős, Gárdonyi-síremlék,
Gárdonyi-bérlet, Gárdonyi-évforduló,
Gárdonyi-évkönyv, Gárdonyi-kutatás,
Gárdonyi-jelvény

Gárdonyi utca, Gárdonyi tér,
Gárdonyi sétány,
Gárdonyi Géza Emlékmúzeum,
Gárdonyi Géza Színház,
Gárdonyi Géza könyvesbolt

A jelentésvizsgálaton kívül a kérdőszó (*kinek a?, minek a?, milyen?, melyik?*), valamint a jelöletlen alárendelő összetételek jelöltté tétele is segít a tudatosításban (*Gárdonyinak a háza, Gárdonyinak a hőse*). Az írásmódok indoklását a helyesírási szabályzat megfelelő pontjával mélyítsük el.

Néhány gyakorlattípust mutatunk be, melyek eredményesek a készségfejlesztésben.

1. a) Írja le az ismert családnév mellé a hiányzó keresztnevet!

Andrássy, Bartók, Batthyány, Háy, Thököly

- b) Lásd el -i (-s) képzővel az egy- és a többemű neveket!

*Babits – Rákóczi –
Babits Mihály – Rákóczi Ferenc –*

2. Mi kerül a családnév végére: *i* vagy *y*?

Ad..., Batsány..., Kölcse..., Rákócz..., Mára..., Krúd..., Lorántff...

3. Javítsa ki a hibásan írt neveket!

Apácai, Wesselényi, Jókai, Wörösmarthy, Knezich, Csokonay

4. Válaszoljon személynévvel a kérdésekre!

*Ki írta a Szózatot?
Ki volt az árvízi hajós?
Kit nevezünk a haza bölcsének?
Ki festette az Egri nők című festményt?*

5. Melyik elem hiányzik a névből? Írja be!

*Tinódi Sebestyén
Csontváry Tivadar
Szinyei Pál*

6. Híres személyek fényképét látja. Válaszoljon az alábbi kérdéseinkre írásban:

a) Ha lehetne, kivel szeretne ma találkozni? (*Bachhal, Móriczzal, Schuberttel, Eötvössel, Kossuthal, Görgeyvel*)

b) Kiről tanult az énekórán, (*Bachról, Schubertről*)

kiről az irodalomórán, (*Móriczról, Eötvösről*)

kiről a történelemórán? (*Kossuthról, Görgeyről*)

A témakör kedvelt gyakorlatai még a totó és a barkochba. Egy névnek többféle írásmódja közül – totózva – kell kiválasztaniuk a helyes alakot. Például: *Egressy Béni – Egressi Béni – Egresy Béni*.

A kérdések segítségével történő felismerést (barkochbát) viszont ajánlatos összekapcsolni szituációs játékkal vagy épp egy kis dramatizálással. Máskor a nonverbális eszközökkel történő megelevenítés komplexebb módon szolgálja a készségfejlesztést, és vidámabb hangulatban folyik a „játék”. A tanítványok életkorához igazodva lehet egyre bonyolultabb, nehezebb (idegen) neveket felvonultatnunk.

Házi feladatként adjunk olyan gyűjtőmunkát, melyhez a könyvtárban kézbe kell venniük a különféle, személyneveket bemutató kézikönyveket, lexikonokat, képzőművészeti albumokat. A szótárak megkedveltetésének ez is egy módja.

A földrajzi nevek helyesírása

Meghatározandó fogalmak: az egyelemű és a többelemű földrajzi név, földrajzi jelző, földrajzi értelmező, földrajzi köznévi, közterületnév, településnév, víznév, országnév, államforma neve, természeti földrajzi név, hegy-, völgy-, sziget-, félszigetnév stb.

A földrajzi nevek sokaságából a legtipikusabb, legegységesebb esetekkel szemléltessük a *különírás*, az *egybeírás* és a *kötőjeles írás* fogalmát! A könnyebb megértés, az eredményes memorizálás érdekében lehet például a jelentésük szerint csoportosítanunk a neveket.

	Különírjuk	Egybeírjuk	Kötőjellel írjuk	
közterületnév	Kossuth utca Dobó tér Bem rakpart Erzsébet híd	Belváros Gellérthegy Margitsziget Szépasszonyvölgy	Szalajka-patak Sárga-folyó Velencei-tó Fekete-tenger Csendes-óceán Keleti-főcsatorna	
				városrész név
megye név	Heves megye Hajdú-Bihar megye	Biharnagybajom Kiskunfélegyháza	település név	
államnév	Dán Királyság Magyar Köztársaság Japán Császárság a Bükk (alja)	Mezőföld Hegyalja Rábaköz Bükkalja	táj név	Aggteleki-cseppkőbarlang
				Bihar-síkság Fekete-erdő
				Szalajka-völgy Appennini-félsziget
	a Mátra vidéke a Tisza mente a Duna-Tisza köze	Franciaország Svédország	ország név	Zempléni-hegység

Tantervi követelmény, hogy az alapformákon kívül a képzővel és a raggal ellátott nevek írását is készségszinten kell elsajátítaniuk a tanulóknak érettségiig.

A képzők okozta szófajváltás miatt a kezdőbetűkkel is érzékeltetnünk kell egy-egy bonyolultabb folyamat lépéseit. Ábránk a szófajok és a kezdőbetűk változásának szoros összefüggéseit mutatják be, melyet érdemes lépésről lépésre magyarázni.

Az -i képzős toldalékolás menete:

1. *Afrika* (tulajdonnév) → *Dél-Afrika* (tulajdonnév) → *dél-afrikai* (melléknév) → *Dél-afrikai Köztársaság* (tulajdonnév) → *dél-afrikai köztársasági* (melléknév);
2. *Magyarország* (tulajdonnév) → *Észak-Magyarország* (tulajdonnév) → *észak-magyarországi* (melléknév) → *Észak-magyarországi Áramszolgáltató Vállalat* (tulajdonnév) → *észak-magyarországi áramszolgáltató vállalati* (melléknév)

Korszerűen járunk el, ha kooperatív technikákat alkalmazva, például csoportokra osztjuk az osztályt. Majd papírlapokon szereplő, jobbra magyar földrajzi nevek szabályos és hibás alakját is kézbe adjuk: *Balaton*, *Balaton tó*, *Balaton-tó*. A cél: a csoportok közti versenyben minél gyorsabban fel kell ismerni a helyes alakokat, és írásmódjukat meg kell magyarázni a szabályzat segítségével. Az értékeléskor térképpel együtt történjen a megoldások ellenőrzése. A felismerés, a válogatás és a csoportosítás műveleteivel jól fejleszthető többek között az analógiaérzék, mely elengedhetetlenül szükséges a jó helyesírási készséghez.

A földrajzi nevek elemzését, jelentésvizsgálatát és helyesírásának indoklását csak térképpel együtt végezhetjük.

Hasznos, gondolkodtató az a feladat, mely megoldásakor néhány kisebb csoport kinevez egy-egy „főszereplőt”, aki vállalja, hogy a másoktól hallott földrajzi nevet a vaktérképen azonnal beírja. Mivel ez valójában csoportok közti vetélkedő, elakadás esetén a „főszereplőnek” a saját csoportjából egy másik tag besegíthet, hisz időre megy a játék.

Ajánlható, mert helyesírási és földrajzi is egyszerre az olyan gyakorlat, melyben a csoportok tagjai kiválasztanak magukban egy földrajzi nevet, majd megfogalmazzák körülírással annak a jellemzőit. Első ízben az **A** csoport tagjai a szöveges ismertetőt mondják el, és a **B** csoportnak a felismert nevet az elhangzottak alapján kell bemondania. Ezután cserélhetnek. Például a kitalálendő név: *Velencei-tó*.

Jellemzői: a Dunántúlon, Fejér megyében található;
víznév;
a Balatonnál kisebb.

Mivel mindnyájan szeretünk utazni, gondolatban a térkép segítségével látogassunk el néhány nevezetes helyre. Határozzák meg az útvonalat a tanulók úgy, hogy megadott szempontok alapján választanak földrajzi neveket.

A névlánc első szeme a kiindulópont:

1. Hazánk fővárosából induljunk.

A város neve:

A megye neve:

Hazánk országneve:

Hazánk államformájának a neve:

2. Észak felé haladjunk. Mi az ott lévő ország pontos országneve (és az államforma neve is)?

3. Mi annak az országnak a fővárosa:

Az egyik szép útvonal tehát Budapestről indulva érinti Csehországot, Németországot, azok városait, folyóit, hegyeit, nevezetes tájait, mígnem eljutunk a Benelux államokon keresztül az Atlanti-óceánig.

Láthatjuk, hogy az igen sokféle, ügyesen összeállított kérdéssor megbeszélése után diákjaink egyre több földrajzi nevet ismernek meg, és egyre világosabb lesz számukra a rendszerben uralkodó logika, a következetesen működő szabályok felfedezése.

Az intézménynevek helyesírása

Meghatározandó fogalmak: valódi intézménynév, intézménynévszerű elnevezések, mozaikszó, betűszó, szóösszevonás, alapítványnév.

Első lépésként fel kell tárnunk, mi minden sorolható az intézménynév kategóriájába. Az értelmező szótár és sokféle névgyűjtemény (telefonkönyv, Arany Oldalak, Cégnévtár stb.) a fogalom tisztázásában jó szolgálatot tehet.

Szerencsés megoldás az is, ha a diákok már egy saját maguk összeállította intézménynév-gyűjteménnyel érkeznek az órára. Mivel sok helyesírási hiba fedezhető föl a cégtáblákon és egyéb feliratokon, érdemes a neveiket külön-külön megvizsgálnunk.

Az egyedítő elem sokféleségét példákkal illusztráljuk (személynév, köznévi név, földrajzi név stb.)

Az elem és a szó fogalma egy intézménynévben nem azonos. Mutassuk be így:

<u>Észak-magyarországi</u>	<u>Áramszolgáltató</u>	<u>Vállalat</u>
1 elem = 3 szó	1 elem = 2 szó	1 elem = 1 szó

Ez a név tehát háromelemű (lásd a 187. szabálypontot).

Mivel az intézményről mondható el leginkább, hogy főként köznévi eredetű szavakból jön létre, ezért a szófaji határkérdések bonyolultnak tűnnek.

Az alábbi táblázatunk ehhez ad segítséget. Alaktani és szófaji elemzéssel hasonlítsuk össze az oszlopokat.

Köznév	Tulajdonnév	-i (-beli) képzős melléknévi származék
<i>budapesti filmszínház</i>	<i>Uránia Filmszínház</i>	<i>Uránia filmszínházi</i>
<i>budapesti pályaudvar</i>	<i>Keleti pályaudvar</i>	<i>Keleti pályaudvari</i>
<i>budapesti színház</i>	<i>Madách Színház</i>	<i>Madách színházi</i>
<i>egri kórház</i>	<i>Markhot Ferenc Kórház</i>	<i>Markhot Ferenc kórházi</i>
<i>gyulai szálloda</i>	<i>Aranykereszt Hotel</i>	<i>Aranykereszt hotelbeli</i>
<i>budapesti könyvtár</i>	<i>Országos Széchényi Könyvtár</i>	<i>országos Széchényi könyvtári</i>
<i>minisztérium</i>	<i>Honvédelmi Minisztériumi</i>	<i>honvédelmi minisztériumi</i>
<i>polgármesteri hivatal</i>	<i>Eger Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala</i>	<i>Eger megyei jogú város polgármesteri hivatali</i>
<i>budapesti tudományegyetem</i>	<i>Eötvös Loránd Tudományegyetem</i>	<i>Eötvös Loránd tudományegyetemi</i>

1984 óta a szabályzat megkülönböztet valódi intézményneveket és intézménynévszerű elnevezéseket (190. pont). A tanulók által gyűjtött névanyagból sok gyakorlással ismertessük fel a két típust. Ezt követően adhatunk ilyen feladatot:

Ha cégtulajdonos lenne, milyen nevet adna

- a szállodájának,
- a sportruhaboltjának,
- egy meghitt kis kávézójának,
- egy ifjúsági sporttelepének,
- egy könyvtáruháznak stb.?

Szerkesszen minél több találó nevet, írja le ezeket alapformában, és lássa el -i (-beli) képzővel is!

Újdonságnak számít, hogy az egyre inkább szaporodó alapítványneveket – több hasonló tulajdonság miatt – az intézménynevekhez kapcsolja az 1984-es szabályzat. Emiatt azok helyesírására is a 187. szabálypont előírásai érvényesek.

Hasonlítsunk össze egy alapítvány- és egy köznévi elemekből álló intézménynevet! Gyűjtsük össze az azonos tulajdonságokat! Pl.: *Magyar Állami Népi Együttes; A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány*.

Végezetül adjunk olyan feladatokat, melyek a többemű intézménynevek mozaikszói változatát közlik, és a teljes nevet kell „kitalálni” (*ENSZ = Egyesült Nemzetek Szervezete*).

Gondolkodtató az olyan típusú produktív gyakorlat, melyben többemű neveket kell rövidíteniük. A mozaikszó-alkotás fő szempontjaira előtte érdemes felhívunk a figyelmet, hogy elfogadható rövidítések szülessenek meg.

Bemutatott példáinkkal, gyakorlatainkkal, módszertani megoldásainkkal ötleteket szeretünk volna adni a tulajdonnévírás nehézségéhez minden iskolatípusban tevékenykedő magyar szakos kollégának és a pályára most készülőknek. Jól tudjuk, megszámlálhatatlan út, eljárás, módszer, példaanyag létezik, hogy céljainkat elérjük.

Szeretnénk, ha diákjaink névtani ismerete minél gazdagabb lenne; ha nemcsak a mi kultúránkhoz tartozó legfontosabb neveket használnák (ejtenék és írnák) helyesen; ha elfogadnák azt a tényt, hogy nevek nélkül nehezen képzelhető el az életünk; ha megtanulnák, hogy a sokféle névnek mint nyelvi jelnek önálló helye van a tudományok között.

Irodalom

A magyar helyesírás szabályai. 2000. Tizenegyedik kiadás, 12. lenyomat, Akadémiai Kiadó, Budapest.

Fábián Pál – Földi Ervin – Hónyi Ede 1998. A földrajzi nevek helyesírása. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Gyurgyák János 2005. Rövidítésszótár. Osiris Kiadó, Budapest.

Hajdú Mihály 1994. Magyar tulajdonnevek. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Hajdú Mihály 2003. Általános és magyar névtan. Osiris Kiadó, Budapest.

Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. Helyesírás. Osiris Kiadó, Budapest.